

Соціалізація молоді як ефективний чинник впливу на зміст трудово-правового статусу неповнолітніх

Купіна Л. Ф.

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
Liudmila.kupina@gmail.com*

Ключові слова:

неповнолітні, праця неповнолітніх, ефективність норм трудового права, соціалізація молоді, правовий статус неповнолітніх.

Статтю присвячено дослідженню соціалізації молоді як чинника, що впливає на ефективність норм трудового права, які регулюють працю неповнолітніх. Соціалізація молоді належить до тих об'єктивних чинників, які формують зміст правового статусу неповнолітнього працівника при реалізації ним права на працю, і є підставою для внесення змін чи прийняття нових норм трудового права, адаптованих до нинішніх умов розвитку суспільства, коли застосування праці неповнолітніх без належних гарантій забезпечення їх прав та охорони їхньої праці є досить поширеним явищем.

Норми трудового законодавства диференціюють можливості застосування праці неповнолітніх за їх віковим цензом, при цьому така градація нині втрачає свою актуальність, що зменшує дієвість норм про працю неповнолітніх і не дозволяє повністю забезпечити трудовому праву виконання своїх соціальних функцій, зокрема охоронної та регулятивної.

У випадку регулювання трудових відносин неповнолітніх ситуація зі зниженням дії права є очевидною, оскільки той віковий ценз, який встановлений у чинному Кодексі законів про працю України, є недієвим нині, тому що практична можливість застосування неповнолітніми своєї праці піддана змінам під впливом обставин суб'єктивного та об'єктивного змісту, які зумовлюють соціальну природу права, що характеризує зміст існування права в суспільстві та його дію на регулювання суспільних відносин.

Соціалізація молоді впливає на зміст правового статусу неповнолітнього, який трансформується не лише під впливом поведінки інших суб'єктів і процесу виховання молоді, а й під впливом загальноосвітніх соціальних процесів із розширенням сфери глобальних тенденцій і «викликів».

Нині молодь орієнтується на «нові норми в суспільстві», які панують серед підлітків, а саме швидкий заробіток через системи комунікацій, що з точки зору реалізації їх праці не завжди може бути врегульовано нормами трудового права, оскільки норми чинного Кодексу законів про працю України не є адаптованими для врегулювання трудової діяльності, що виходить за межі безпосередньо людської праці. Норми трудового права, які регулюють працю неповнолітніх, мають врегулювати трудові відносини неповнолітніх таким чином, щоб в результаті дії норми була досягнута та ціль, для якої приймалася така норма, що дозволить зробити висновок про її ефективність.

Socialization of youth as an effective factor of influence on a legal employment status of minors

Kupina L. F.

National Pedagogical Dragomanov University,

Pyrohova str., 9, Ukraine, Kyiv

Liudmila.kupina@gmail.com

Key words:

minors, labor of minors, effectiveness of the rules of the Labor Law, youth socialization, legal status of minors.

The article is dedicated to a research of a socialization of youth as a factor which influence effectivity of norms of Labor Law that regulates work of minors. Youth socialization appertains to those objective factors which form a content of legal status of minors during an implementation of their right to work and are also a basis for making changes or adopting new norms of Labor Law, adapted to the current conditions of a social development when using minors' work without proper warranties of ensuring their rights and protecting their work is quite a common thing.

The rules of the Labor Law differentiate opportunities of using minors' work by their age qualification, herewith, this gradation is currently losing its relevance and, as a result, it reduces the effectiveness of regulations of minors' work and it does not permit ensuring the implementation of social functions of the Labor Law in full, protective and regulatory functions in particular.

In case of the regulation of minors' labor relations, the situation with the reduction of the law enforcement is evident since established in the Labor Code age qualification is currently invalid in time. That is because a practical opportunity of minors using their work is changed under the influence of subjective and objective circumstances, which cause a social nature of law, that defines a content of law existence in a society and its action during the regulation of public relations.

Youth socialization affects a content of minors' legal status which transforms not only under the influence of other subjects' behaviour and the process of education of young people, but also under the influence of global social processes with the expansion of global trends and challenges.

The youth is currently oriented on "new social rules" which dominate among teenagers, namely quick income through communication systems, that cannot always be regulated by the rules of the Labor Law in terms of the implementation of their work, because the rules of the current Labor Code are not adapted to the regulation of labor activity that goes beyond a direct human labor. The rules of the Labor Law, which regulate minors' work, have to regulate minors' labor relations directly to reach a purpose for which these norms are adopted and which may be used to draw a conclusion about its effectiveness.

Вступ. Зміст правового статусу особи, що визначає обсяг трудової правосуб'єктності працівника, коло його прав та обов'язків, гарантії реалізації прав працівника і ступінь відповідальності за порушення покладених договором чи законодавством обов'язків, залежить від чинників, які формують зміст норм права, врегульовують відносини особи при здійсненні певної діяльності. Такі чинники здебільшого носять суб'єктивний та об'єктивний характер і впливають на динаміку суспільних відносин залежно від середовища, де вони виникли та існують, адже право не може

існувати без суспільства чи поза його межами, оскільки його виникнення зумовлене організацією, впорядкуванням і забезпеченням ефективного функціонування суспільних відносин.

Якщо говорити про чинники, які впливають на зміст права на працю неповнолітніх, то вони покликані не лише охарактеризувати його соціальну природу, а й сприяють оцінці рівня ефективності правового регулювання трудових відносин неповнолітніх. До таких чинників варто віднести соціалізацію молоді, пов'язану із впливом глобалізаційних процесів на розвиток

суспільства, яка є тим об'єктивним чинником, який формує новий зміст трудо-правового статусу неповнолітнього працівника.

З цієї точки зору соціалізацію можна розглянути як юридичний факт, що може слугувати підставою для внесення змін чи прийняття нових норм трудового права, які будуть адаптовані до нинішніх умов розвитку суспільства, коли застосування праці неповнолітніх без належних гарантій забезпечення їх прав та охорони їхньої праці є досить поширеним явищем.

Проблемою є те, що активна соціалізація молоді, впливаючи на зміст правового статусу неповнолітнього, колаборується із внутрішніми процесами розвитку підлітка, які залежать від його фізіологічних особливостей, та зовнішніми процесами, які формуються залежно від кола його спілкування, рівня виховання, як суспільного, так і правового характеру, а також впливу загальносвітових соціальних процесів із розширеною сферою глобальних тенденцій і «викликів», що зумовлює виникнення нової групи суспільних відносин, які нинішнє законодавство не готове врегулювати. Особливо це стосується змісту трудо-правового статусу неповнолітнього, коли юний амбіційний працівник, прагнучи швидкого заробітку через системи комунікацій або соціальні мережі, починає реалізувати свою працю, при цьому не отримуючи належного правового захисту своїх прав не лише з причини правової необізнаності, а й із причини неефективного правового забезпечення гарантованої декларованої праці незаконно сформованого свого правового статусу як працівника.

Питання правового статусу суб'єктів трудового права постійно були предметом дослідження вчених різного періоду розвитку науки трудового права. За часів панування радянського трудового права проблематику правового статусу працівників вивчали Б.К. Бегічев, С.О. Іванов, Р.З. Лівшиц, Ю.П. Орловский, В.І. Курілов, О.С. Пашков, В.М. Скобелкін.

Вітчизняними представниками формування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання статусу працівника як суб'єкта трудових відносин з початку періоду проголошення незалежності України були В.В. Андріїв, В.С. Венедиктов, Н.Д. Гетьманцева, С.В. Дріжчана, В.В. Жернаков, В.В. Лазор, Л.І. Лазор, М.І. Іншин, Д.О. Карпенко, В.Л. Костюк, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, С.М. Прилипко, В.Г. Ротань, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, І.І. Шамшина, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко.

У сучасний період розвитку науки трудового права дослідженнями окремих питань правового статусу певних категорій працівників займаються С.Я. Вавженчук, М.М. Грекова, Я.А. Малихіна, О.С. Реус, Н.В. Ортинська, О.В. Тищенко тощо.

У своїх роботах дослідники здебільшого приділяють увагу змісту правового статусу суб'єктів трудового права, характеристиці таких його елементів як правосуб'єктність, коло прав та обов'язків, гарантії дотримання прав працівника та відповідальність за порушення покладених договором чи законодавством обов'язків. Водночас вчені лише опосередковано торкаються питань ефективності норм чинного законодавства про працю, що регулює правовідносини неповнолітніх.

Метою статті є доведення необхідності підвищення ефективності норм трудового права, які регулюють зміст трудо-правового статусу неповнолітніх, що формується під впливом їхньої соціалізації.

Вклад основного матеріалу дослідження. Соціалізація є процесом, який залежить від внутрішнього потенціалу особистості та її прагнення до саморозвитку за рахунок пізнання нового, здобуття знань у цікавих сферах науки та техніки, вивчення іноземних мов тощо, а також від процесу соціального становлення особистості, який пов'язаний із зовнішніми умовами його функціонування, які за своїм змістом можуть бути сприятливими або несприятливими для розвитку особистості загалом.

Дослідники соціалізації молоді визначають це явище як процес цілісного формування, виховання і становлення молоді як особливої соціальної групи на основі суспільних відносин, в які вона включається за допомогою всіх видів суспільно значущої життєдіяльності при умовах одночасної дії різного роду чинників довготривалої та короткотривалої дії, які розділяються на дві основні групи: об'єктивні і суб'єктивні.

Автори доходять висновку, що визначальними чинниками цього процесу є політико-економічні і соціокультурні тенденції як загально-цивілізаційного (за змістом) і глобального (за масштабами) характеру, так і трансформаційні суспільні процеси внутрішнього характеру [4, с. 114].

Якщо говорити про правову соціалізацію молоді, то це явище охоплюється усвідомленням громадянином своєї соціальної ролі, місця у суспільстві, залучення його до соціально-правових відносин, приєднання до правових норм, цінностей, правової практики загалом. Особливостями є конкретність, спрямованість і визначеність, а найголовнішими методами – навчання (індивід навчається певних зразків, способів поведінки та діяльності); передача досвіду (може бути результатом власної правової поведінки особистості або здійснюватися під впливом певних осіб, обставин, середовища); символічна соціалізація (зумовлює вироблення людиною власної системи значень, асоціативно об'єднує в її свідомості різні уявлення та поняття).

Вона не обов'язково ґрунтується на досвіді включення в правову практику. Основою її можуть бути уявлення людини на підставі оцінок інших членів суспільства. Невід'ємним елементом процесу правової соціалізації є правове виховання, мета якого – формування звички соціально активної, правомірної поведінки; засвоєння, розвиток і закріплення певних принципів права та моралі, правових норм, здатності протидіяти негативним зовнішнім впливам. Правове виховання може здійснюватися у різних формах (навчання, пропаганда), але однією з найважливіших є самовиховання як свідомий розвиток позитивних якостей, самоконтроль. Тому процес правової соціалізації постає як єдність впливу на індивіда соціального середовища і цілеспрямованої виховної діяльності [5].

З точки зору застосування вказаних вище трактувань у питаннях дослідження молоді як суб'єкта трудових відносин, соціалізація молоді впливає на зміст правового статусу неповнолітнього, який трансформується не лише під впливом поведінки інших суб'єктів і процесу виховання молоді, а й під впливом загальносвітових соціальних процесів із розширенням сфери глобальних тенденцій і «викликів».

Нині молодь орієнтується на «нові норми в суспільстві», які панують серед підлітків, а саме швидкий заробіток через системи комунікацій, що з точки зору реалізації їх праці не завжди може бути врегульовано нормами трудового права, тобто норми чинного КЗпП України не є адаптованими для врегулювання трудової діяльності, що виходить за межі безпосередньо людської праці. Широке застосування інформаційних технологій у соціальних процесах дозволяє неповнолітнім працювати дистанційно, навіть у деяких випадках без ідентифікації себе як особи, та отримувати прибутки за свою працю. Зрозуміло, що така діяльність молодого покоління є неминучою у нинішніх глобалізаційних процесах, які є наслідками тотальної інформатизації практично усіх сфер життя.

Про взаємозв'язок цих процесів слушно зазначив М.Х. Ялі, який говорив, що головною рушійною силою сучасної глобалізації є інформаційно-технологічна революція, а також породжені нею інформаційні технології, які об'єднали розвинуту частину світу в єдину комунікативну систему, створивши спільний фінансово-інформаційний простір, і призвели до значних трансформацій в усіх галузях соціально-політичного життя, коли на перший план виступило не просто масштабне розширення людської діяльності, але й універсальна структуризація її механізмів і результатів [8, с. 69].

У сфері права такі процеси спонукали до виникнення нової групи суспільних відносин, які

потребують належного правового регулювання залежно від їх суб'єктного складу та об'єкту. Очевидно, що цей етап розвитку суспільства є не врегульованим з точки зору застосування праці всіх працездатних осіб, у тому числі тих, які не досягли повноліття, але відомим є факт, що молоде покоління є більш адаптованим до інформаційно-технологічної революції, що дозволяє роботодавцям активно, на постійній основі, використовувати їхні вміння та навички поза полем правового регулювання відносин, що складаються між такими суб'єктами, наприклад в онлайн-просторі.

При цьому роботодавці можуть нехтувати положеннями чинного КЗпП України, якими чітко визначено не лише віковий ценз залучення до праці неповнолітніх за певних умов, а й необхідність ведення спеціального обліку працівників, які не досягли 18-річного віку, із зазначенням дати їх народження [3]. Здебільшого роботодавці – це суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють свій бізнес безпосередньо в онлайн-просторі або активно використовують його як рекламно-маркетинговий інструмент для поширення своєї продукції чи послуг, можуть залучати до роботи на постійній основі осіб, навіть не пересвідчившись у їх правовій можливості бути суб'єктом реалізації права на працю та не ідентифікувавши таку особу.

При цьому підприємцям нічого не перешкоджає активно використовувати неповнолітніх для поширення інформації про свою продукцію чи послуги шляхом написання текстів до дописів у соціальних мережах, створення відео-контенту чи відслідковування статистичних даних, пов'язаних із відвідуванням сторінок роботодавця у соціальних мережах. Такі випадки не є статистично підтвердженими як нездекларована праця, оскільки інспектори праці не наділені повноваженнями та не мають технічних можливостей відстежувати сторінки в соціальних мережах роботодавців, які нехтують нормами трудового законодавства, що є певною проблемою у виявленні таких правопорушень і потребує нормативного врегулювання.

Натепер Державна служба з питань праці України проводить активну інформаційну політику щодо протидії поширенню незадекларованої праці. Так, на офіційному сайті Держпраці постійно оновлюється інформація про переваги декларованої праці, в тому числі і під час кризи, спричиненої COVID-19, коли роботодавці мають право на отримання допомоги по частковому безробіттю, спричиненою вимушеним скороченням персоналу [1].

Про вирішення проблеми незадекларованої праці, яка потребує низки скоординованих кро-

ків з боку урядів і державних установ, говорить і Міжнародна організація праці, яка у своєму звіті про незадекларовану працю в ЄС дійшла висновку, що урядам європейських країн насамперед необхідно проводити політику, яка зменшуватиме привабливість використання незадекларованої праці для роботодавців, а для працівників – працювати за таких умов. Це ширший підхід, який у разі успіху допоможе полегшити виявлення порушень і зменшити обсяг правозастосовних заходів, які самі по собі були б менш успішними у питанні зміни моделей і поширеності застосування незадекларованої праці [2, с. 6].

Незважаючи на те, що глобалізація відкриває значні можливості для розвитку суспільства, вона впливає і на обсяг прав і свобод неповнолітніх, фактично звужуючи їх обсяг і зменшуючи гарантії дотримання прав. Н.В. Ортинська зазначає, що сучасні зміни у правовому регулюванні статусу неповнолітніх зумовлені зміною соціального середовища. Правова політика має відповідати об'єктивним умовам існування суспільства. Динаміка людських взаємин спричиняє трансформацію правової реальності. Саме вона викликає зміни у правовому статусі членів суспільства. Неповнолітні із властивим цій категорії не повністю сформованим, але незаангажованим правовим мисленням і правовою свідомістю є тим елементом, який досить швидко сприймає та акумулює новітні інтенції життя, швидко відповідає на виклики глобалізованого середовища [5, с. 293].

Аналізуючи вплив глобалізації на здійснення прав людини, М.Н. Хендель зазначає, що глобалізація зачіпає країни по-різному і підсилює їх схильність до впливу зовнішніх факторів, як позитивних, так і негативних, зокрема в сфері прав людини. Глобалізація є не просто економічним процесом, а включає соціальний, політичний, екологічний, культурний і правовий аспекти, які впливають на здійснення у повному обсязі всіх прав людини і основних свобод [7].

Якщо говорити про неповнолітніх, то особливої уваги при забезпеченні ефективної дії норми права в умовах глобалізації потребує рівень правового виховання та правової свідомості молодого покоління. Це зумовлює певне соціально-моральне підґрунтя для сприйняття правил поведінки, які встановлює норма права та формує

правову свідомість неповнолітнього, визначаючи формат його поведінки в певній ситуації, яка здебільшого є своєрідним копіюванням поведінки іншого неповнолітнього чи певної групи осіб, в якій розвивається дитина чи підліток.

Фактично правове виховання неповнолітнього досягається через зразки поведінки, які є в його колі спілкування або на території, якій він проживає. Тому надзвичайно важливо забезпечувати основи правопорядку в суспільстві через правомірні навички та стереотипи, встановлювати певні еталони поведінки та виробляти систему цінностей у суспільстві щодо права, що в свою чергу буде впливати на поведінку суб'єктів суспільних відносин. Ключовою позицією у правовому вихованні неповнолітнього є його правова соціалізація, тобто не лише його усвідомлення своєї ролі в розвитку суспільства і свідоме розуміння місця норм права у регулюванні суспільних відносин, у тому числі у регулюванні своєї праці.

Висновки. Неповнолітня особа через процес правової соціалізації засвоює та закріплює на практиці ті принципи моралі, які дозволяють їй сформувати модель власної правової поведінки та виробити здатність протидіяти негативним впливам зовнішніх обставин. Таким чином, правове виховання та правова соціалізація є тим єдиним цілим, яке формує цілеспрямовану поведінку суб'єктів права, є однією із основних умов забезпечення ефективної дії норм права при регулюванні відносин неповнолітніх.

Широке поширення глобалізації як соціального явища, яке впливає на зміст правового статусу працездатної молоді, в тому числі неповнолітніх, має стати підставою для оновлення законодавства про працю неповнолітніх не лише з точки зору охорони їх праці від важких, шкідливих робіт чи роботи у нічний час, а й з точки зору недопустимості залучення неповнолітніх до праці без належної їхньої ідентифікації як суб'єкта трудових відносин і відповідної фіксації їх трудової діяльності. При цьому нові норми мають бути сформовані з урахуванням актуального стану соціалізації молодого покоління, що дозволить спрогнозувати результат дії правової норми та визначити її ефективність. Окресленні питання є підґрунтям для подальших досліджень ефективності норм трудового права.

Література

1. Держпраці продовжує інформування роботодавців. Електронний ресурс. URL: <http://dsp.gov.ua/main-news/derzhpratsi-prodovzhuie-informuvannia-robotodavtsiv/>.
2. Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС / Міжнародне бюро праці, Програма адміністрації праці та інспекції праці (LAB / ADMIN). Женева : МОП, 2013. 85 с.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року № 322-VIII. Дата оновлення: 11.10.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 14.09.2019).

4. Оленич С. Об'єктивні та суб'єктивні чинники становлення молоді в системі суспільних відносин сучасної України. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць.* № 2(26), 2009. С. 113–117.
5. Механізм соціальної дії та реалізації права. Електронний ресурс. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/5311/46/>.
6. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис. д-ра юрид. наук. Львів, 2017, 524 с.
7. Хендель Н.В. Глобалізація і її вплив на здійснення прав людини. Електронний ресурс. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/gosbaokiaschchkyak-ll-vtoyv-ra-iekmfryerrya-tuav-oyueury/.
8. Ялі М.Х. Парадигма глобалізації: основні підходи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 123 (частина I)*, 2014. С. 62–72.

References

1. Derzhpratsi prodovzhue Informuvannya robotodavtsiv. Elektronniy resurs. URL: <http://dsp.gov.ua/main-news/derzhpratsi-prodovzhuie-informuvannia-robotodavtsiv/>.
2. Inspektsiya pratsi ta nezadeklarovana pratsya v ES / Mizhnarodne byuro pratsi, Programa administratsiyi pratsi ta Inspektsiyi pratsi (LAB / ADMIN). Zheneva : MOP, 2013. 85 s.
3. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayini vid 10.12.1971 roku № 322-VIII. Data onovlennya: 11.10.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (data zvernennya: 14.09.2019).
4. Olenich S. Ob'ektivni ta sub'ektivni chinniki stanovlennya molodi v sistemi suspilnih vidnosin suchasnoyi Ukrayini. Visnik NTUU "KPI". Fillosofiya. Psihologiya. Pedagogika : zbirnik naukovih prats. № 2(26). 2009. S. 113–117.
5. Mehanizm sotsialnoyi doyi ta reallzatsiyi prava. Elektronniy resurs. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/5311/46/>.
6. Ortinska N.V. Pravoviy status nepovnoletnih: teoretiko-pravove doslidzhennya : dis. d-ra yurid. nauk. Lviv, 2017, 524 s.
7. Hendel N.V. Globalizatsiya I yiyi vpliv na zdlysnennya prav lyudini. Elektronniy resurs. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/gosbaokiaschchkyak-ll-vtoyv-ra-iekmfryerrya-tuav-oyueury/.
8. Yali M.H. Paradigma globalizatsiyi: osnovni pidhodi. Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin. Vipusk 123 (chastina I), 2014. S. 62–72.